

הסביבה האסטרטגית של ישראל בשנים 2011-2015 והמלצות למדיניות לשנים 2016-2020

עמוס ידלין

עם סיום שנת 2015 וחמש שנים לאחר פרוץ אירועי 'האביב הערבי', ניתן לאבחן תריסר התפתחויות ביטחוניות ומדיניות המשפיעות על ביטחונה הלאומי של ישראל, ומחייבות גיבוש אסטרטגיית-על למדיניות חוץ וביטחון לחמש השנים הבאות.

אבחנה ראשונה – היחלשות המדינות הערביות עד להתפרקות של מדינות מפתח
הטלטלה האזורית שהחלה ב-2011 רחוקה מסיום, ונראה כי יחלפו שנים רבות עד שהאזור יתייצב. רבות ממדינות ערב סובלות מאי-יציבות פוליטית וכלכלית. בחמש מהן הגיעה אי-היציבות לרמה של התפרקות המדינה לפי קווים עדתיים, דתיים, לאומיים ושבטיים, ואף למלחמות אזרחים. במקומן ולצידן של המדינות שהכרנו עד 2011 עולים ישויות וגורמי כוח שזהותם אינה מתמקדת בלאום ובמדינה. המזרח התיכון הפך למערכת מורכבת ורב-שחקנים של פוליטיקת זהויות חמושה ואלימה, ולזירת מלחמות בין מעצמות אזוריות באמצעות שלוחים (proxy). בכמה מקרים הפכו המדינות הללו אף לזירת התערבות ישירה של מעצמות גלובליות. בסוריה, בעיראק, בתימן בסודאן ובלוב מתנהלות מלחמות אזרחים, כאשר בשני המקרים הראשונים מעורבות בהם בצורה ישירה הן מעצמות אזוריות והן מעצמות גלובליות. קשה להניח שמדינות אלו יוכלו לתפקד בעתיד כמדינות מאוחדות. ייתכן כי בחלקן הפיצול יהפוך למציאות קבע בלתי-יציבה, ובאחרות – אם תהיה התעקשות לשמור על גבולות וזהויות מדינתיות קודמות – ייתכן שייווצרו מסגרות פדרליות רופפות. חולשת המדינות והתפרקותן היא, במידה רבה, הסבר לכמה התפתחויות המאופיינות בהמשך.

אבחנה שנייה – 'המדינה האסלאמית' כאחד המעצבים המרכזיים של ההתרחשויות במזרח התיכון

בשנת 2014 פרץ ארגון 'המדינה האסלאמית' (דאע"ש) לתודעה כתנועה סלפית-ג'האדיסטית שנפרדה מאל-קאעדה, וכבשה חלקים נרחבים בסוריה ובעיראק. לתנועה זו שאיפה מגלומנית להחליף את הסדר הקיים באזור, ובעתיד אף בעולם כולו. התנועה אימצה תפיסה של הקמת בסיס מדינתי – ח'ליפות – וכללי התנהגות חריגים באכזריותם. הוואקום המדינתי בסוריה אפשר לאנשי התנועה להתארגן שם, להשתלט על חלקים גדולים מסוריה ומצפון-מערב עיראק ולהכריז על הח'ליפות האסלאמית. בפעולות אלה מאתגרת 'המדינה האסלאמית' את השחקנים האזוריים והבינלאומיים, ומסבכת עוד יותר את מארג היריבויות במזרח התיכון. תנועות טרור אסלאמיסטיות בחצי-האיסיני, בלוב, בניגריה ובאפגניסטן נשבעו אמונים למנהיג הארגון, והגדירו עצמן כמחוזות של 'המדינה האסלאמית'.

הארגון הוכיח בשנה האחרונה יכולת לנצל את כוח המשיכה של האידאולוגיה שהוא מפיץ בחברות מוסלמיות ברחבי העולם. לארגון זרם קבוע של מתנדבים המצטרפים ללחימה על אדמות סוריה ועיראק. כמו כן, "בוגרי" הארגון מתפזרים במדינות העולם, ולהם יכולת להקים תאים רדומים במדינות המוצא שלהם.

לקראת סוף 2015 נראה ש'המדינה האסלאמית' נבלמת כמעט בכל חזית שבה נלחמה, ואף נסוגה לאחור בעיראק ובסוריה. עם זאת, הארגון הוכיח יכולת הסתגלות שאפשרה לו לבצע מתקפות טרור על המעצמות ועל מדינות האזור שהתאגדו, בראייתו, להילחם בו, תוך שימוש בתאים הרדומים ובארגונים מקומיים. כך פעל הארגון במתקפות טרור בטורקיה ובצרפת, ואף הפיל את המטוס הרוסי בסיני.

כתוצאה מהחשיפה הגוברת של 'המדינה האסלאמית', לעולם ומההתוודעות לפעולותיה האלימות, מדינות רבות ובהן ארצות הברית, רוסיה ומדינות אירופיות הגבירו את הלחץ על הארגון. כתוצאה מלחץ זה מאבד הארגון טריטוריות ומקורות הכנסה, ושרשרת הפיקוד שלו נפגעת באופן שיטתי. למרות חוסר הרצון של המעצמות המערבות בלחימה לשלוח כוחות קרקע כדי להתמודד עמו, הרי המתקפות האוויריות, היכולות החדשות שגילה צבא עיראק ברמאדי והלחץ הקרקעי של הקואליציה הרוסית-איראנית בסוריה נותנות מקום להערכה שהוא יאבד, בסופו של התהליך, את הבסיס הטריטוריאלי שלו. אולם כוח המשיכה האידאולוגי של הארגון והמציאות הפוליטית בעיראק ובסוריה – שבמסגרתה הסונים בשתי המדינות חשים מודרים ממוסדות המדינה, מקופחים מבחינה כלכלית ומתוסכלים – ימשיכו להוות בסיס רחב לתמיכה ולגיוס עבור 'המדינה האסלאמית'. נכון להניח שגם ללא בסיס טריטוריאלי ישאר

לארגון פוטנציאל לקום מחדש מאפרו, בשלב מאוחר יותר. המשמעות היא שהארגון יישאר בשנים הקרובות שחקן חשוב במזרח התיכון ומחוץ לו.

אבחנה שלישית – המעצמות חזרו לפעילות צבאית באזור, אך נזהרות מהסתבכות בפעולה קרקעית

העולם שהפך לחד-מעצמתי בסוף המאה העשרים חוזר בשנים האחרונות להיות רב-מעצמתי, גם אם המעצמות אינן שוות בכוחן הכלכלי והצבאי. צורות אחרות של מדיניות ומנהיגות מצד המעצמות מביאות לתצורות התערבות שונות במזרח התיכון, באופן שאינו דומה למאפייני המלחמה הקרה של המאה הקודמת. כך יכולות ארצות הברית ורוסיה למצוא עצמן בצד אחד של המתרס מול 'המדינה האסלאמית', ומשני צידי המתרס – בשאלת המשך קיומו של משטר אסד. ארצות הברית, שהחלה לסגת ממעורבות צבאית ישירה בעיראק בתחילת העשור, נאלצה לחזור לאזור כדי להוביל קואליציה מול 'המדינה האסלאמית'. עם זאת, החזרה הייתה ללא אסטרטגיה מגובשת הנתמכת במחויבות ובמשאבים, ובהתאם לכך – הצלחתה המוגבלת. בנוסף הגבירה מתקפת הטרור שארעה בפרץ את המוטיבציה של מדינות אירופה להצטרף לפעילות הצבאית במזרח התיכון, אולם בשל יכולתן הצבאיות המוגבלת, הגברת פעילותן אינה משנה את מאזן הכוחות. אחרי שנה וחצי שבמהלכה לא הצליחה הקואליציה אלא בהסגה חלקית של הארגון, חזרה רוסיה למזרח התיכון במהלך צבאי נחרץ יותר, שכלל פריסת כוחות רוסיים בסוריה והיקף נרחב של תקיפות אוויריות. אך גם הרוסים לא שלחו כוחות קרקעיים, והם מתבססים על הצבא הסורי, על מיליציות שיעיות, על כוחות איראניים ועל חיזבאללה, שאף הם לא הצליחו להביא לשינוי מכריע במאזן הכוחות, למרות התמיכה האווירית הרוסית. כמו כן, מעורבותן הצבאית של המעצמות בסביבה מורכבת ורב-משתתפים יצרה מפת לחימה בלתי-יציבה, שבה תקריות טקטיות יכולות להסלים לעימות אסטרטגי שאיש אינו מעוניין בו (הפלת נוספת של מטוס רוסי על ידי טורקיה יכולה להוביל להתנגשות בין רוסיה לבין נאט"ו).

יש לציין כי למעורבות הרוסית משמעויות החורגות מגבולות האזור. מעורבות זו משקפת ראייה רוסית גלובלית, המביאה בחשבון את רצונה לשוב למעמד של מעצמה עולמית, ואת העימות מול אירופה וארצות הברית שבמרכזו סוגיית חצי-האי קרים, אוקראינה, התרחבות נאט"ו מזרחה ופריסת מערכות הגנה מפני טילים באירופה. בראייה ישראלית, תרומת הקואליציה הרוסית-איראנית-סורית לחיזוק הציר הרדיקלי האנטי-ישראלי היא בעייתית. מניעת חיכוך עם רוסיה ותיאום עמה אשר לפעילות

ישראלית בסוריה הם יעדים חשובים, אך אסור שיאפילו על המגמה השלילית של חיזוק איראן וחזבאללה.

אבחנה רביעית – בעקבות הסכם הגרעין עם איראן נותרה ישראל לבדה מול הסכם שהוא בעייתי, אך "קונה" לה זמן

לאחר עשור של התקדמות איראנית איטית אך נחושה לסף הגרעין, והגעה לטווח זמן של חודשיים מייצור חומר בקיע המספיק לפצצה אחת, נעצרה ההתקדמות האיראנית בעקבות הסכם הביניים (מנובמבר 2013), והוסגה לאחר לטווח של שנה מייצור חומר בקיע לפצצה ראשונה בהסכם הסופי עם המעצמות (יולי 2015). ההסכם שהושג בעייתי ביותר במיוחד בטווח הארוך (עשר עד חמש-עשרה שנים), שבו איראן מקבלת לגיטימציה לתוכנית גרעין רחבה מאוד המאפשרת לה לפרוץ או "להתגנב" לפצצה בטווחי זמן מינימליים. תוך כך, ההסכם "קונה" לישראל זמן להתכונן ולפתח יכולות סיכול חשאיות וצבאיות לטווח הארוך.

בנוסף, להסכם השפעה על הגברת הסיכונים מעבר לתחום הגרעין. בעקבות הסרת הלחץ והסנקציות על איראן, יעמדו לרשותה משאבים רבים אשר ינוצלו לפעילות טרור, לחתרנות ולהתעצמות צבאית קונוונציונלית. התעצמות זו צפוי שתכלול רכש מערכות נשק מתקדמות ברוסיה ובסין, ואף המשך פיתוח תעשיית הנשק המקומית באיראן. בנוסף מעלה ההסכם חששות בקרב בעלות-בריתה המסורתיות של ארצות הברית באזור (ישראל, ערב הסעודית, טורקיה ומצרים), מכך שארצות הברית מתרחקת מהן ומבצעת פנייה לכיוון איראן על חשבונן. חשש זה לא התממש עד עתה, אך מדינות אלה ימשיכו לעקוב בחשדנות אחרי התנהגותה של ארצות הברית כלפי איראן. כן תצטרך ישראל להמשיך לעקוב אחר התופעה של ריבוי תוכניות גרעין אזרחיות במדינות ערב, שייתכן כי הן גם תגובה לתוכנית הגרעין האיראנית, ואף ניסיון לפתח תשתית שתאפשר מעבר לתוכניות צבאיות בעתיד.

אבחנה חמישית – לישראל ולעולם הסוני הפרגמטי – מצרים, ירדן ערב הסעודית ומדינות המפרץ – אינטרסים חופפים רבים

שני הצדדים רואים באיראן השיעית המתגרענת ושואפת להגמוניה, וכן בארגוני הטרור הרדיקליים הסוניים ו'המדינה האסלאמית' בראשם – סכנות משמעותיות לביטחון הלאומי ואף לעצם קיומן. יחסי השלום ושיתוף הפעולה של ישראל בנושאי ביטחון עם המדינות שעימן נחתמו הסכמי שלום עמדו במבחן הטלטלה האזורית, ואף התהדקו בשל ריבוי האינטרסים המשותפים. קשרים עם מדינות האזור האחרות מתפתחים

בערוצים חשאיים. עם זאת, אי־ההתקדמות בזירה הפלסטינית מקשה את המעבר לשיתוף פעולה אינטנסיבי יותר, ובוודאי לשיתוף פעולה גלוי.

אבחנה שיטתית – סבב נוסף של משא ומתן עם הפלסטינים על הסדר הקבע נכשל. אין ואקום – בשטח "אנתיפאדה שלישית" של סכינים ודריסות

מאז כישלון המשא ומתן בתיווכו של מזכיר המדינה האמריקאי, ג'ון קרי, נמצאים שני הצדדים בניתוק מוחלט. האסטרטגיות הפלסטיניות של עימות צבאי, שהובלה על ידי חמאס מעזה, ושל מאבק מדיני בזירה הבינלאומית – לא השיגו לפלסטינים התקדמות ממשית ליעדיהם הלאומיים. ישראל, שדבקה בסטטוס קוו וקיוותה לנהל את הסכסוך בעלויות נמוכות, גילתה שהסכסוך מנהל אותה ומצאה עצמה נוכח אנתיפאדה שונה מקודמתה, אך כזאת המתנהלת "על אש נמוכה". זה אינו טרור מאורגן אלא יוזמות של בודדים המונעים מתחושות של ייאוש, תסכול מההנהגה ורגשות נקם – שהן בסיס נוח לקליטת הסתה. יחידים אלה מוכנים לצאת למסעות רצח תוך שימוש בכלי נשק קר ובכלי רכב. עד עתה, אנתיפאדה זו לא הסלימה כמעט לנשק חם ולא לפיגועי התאבדות המוניים, אולם אינה מראה סימני דעיכה. כך יוצא שישראל משלמת על ניהול הסכסוך מחיר הממשיך לעלות – בחיי אדם, בפגיעה בתיירות ובכלכלה ובשחיקה מתמדת במעמדה בעולם. חמאס מנסה לדרדר מצב שברירי זה וליזום פיגועי התאבדות, עד כה בחוסר הצלחה, בעיקר בזכות יכולותיה של ישראל ובסיוע מנגנוני הביטחון של הרשות הפלסטינית – לפרק את תשתית הטרור של חמאס ביהודה ושומרון.

אבחנה שביעית – הידרדרות נוספת במעמדה הבינלאומי של ישראל, במיוחד מול אירופה וארצות הברית

העימות האישי והאידאולוגי בין ממשל הנשיא אובמה לבין ממשלת נתניהו, האשמת ישראל בכישלון תהליך השלום, חילוקי הדעות בנושא ההתנחלויות, העימות בעזה שבו נפגעו אזרחים רבים ותפיסת ישראל כצד החזק והצודק פחות בסכסוך – כל אלה מביאים לשחיקה מתמשכת במעמדה המדיני והמוסרי של ישראל. החלטת האירופים להגביל מענקי מחקר לתחומי הקו הירוק וכן המלצת האיחוד האירופי לסמן מוצרים ישראליים המיוצרים מעבר לקו הירוק הן מופעים ראשוניים לבעיה, אשר אם לא תטופל – יש בה פוטנציאל לדרדר ישראל למעמד של מדינה "מצורעת". הפיכת שיח החרמות לשיח לגיטימי בזירה הבינלאומית היא זווית נוספת לאותה בעיה. אמנם עד כה השיגה תנועת BDS הישגים מוגבלים, אך הסכנה של מעבר החרמות מעולם

הארגונים הלא-ממשלתיים לתוך לבו של המערב הממוסד ואף התפשטותה למוסדות בינלאומיים – ראוי שתדליק אור אדום בירושלים.

אבחנה שמינית – התפתחויות פנימיות בישראל מאיימות על חוסנה ומשפיעות באופן שלילי גם על מעמדה הבינלאומי

התבטאויות קיצוניות מימין ומשמאל, טרור יהודי, ביטויי גזענות שחלקם אלימים (תופעת "תג מחיר", הרצח של הנער אבו-חדיר בירושלים ורצח משפחת דוואבשה בדומא), יוזמות חקיקה שנויות במחלוקת לצד הצטרפות גורמי שמאל למסע הסתה נגד מדינת ישראל – כל אלה מובילים לפיצול ולכיתתיות גוברים, העלולים לכרסם בסולידריות הישראלית ובחוסן הלאומי. הם גם משפיעים לרעה על מעמדה הבינלאומי של ישראל, משום שלפחות בעולם המערבי – דימויה של ישראל כמדינה דמוקרטית מערבית השומרת על זכויות אדם ומייצגת ערכי יסוד של הציוויליזציה היהודית-נוצרית הוא הבסיס לתמיכה בישראל.

אבחנה תשיעית – השינויים בשוק האנרגיה הם בעיקרם התפתחות חיובית לישראל – החלשת אויביה ויכולתם לממן התעצמות, טרור ומנופים פוליטיים

לירידת מחירי הנפט מאזן מעורב עבור ישראל, אשר כיבואנית נפט נהנית מהירידה במחירים. זוהי תרומה גם לכלכלת העולם המשתחררת מעלות אנרגיה גבוהה, ובכך היא מהווה תרומה עקיפה לכלכלת ישראל, ששווקיה בעולם. האויבת המרכזית שלה, איראן, נחלשת, ופוחתת יכולתה לתמוך בחתרנות, בטרור ובבניין כוח צבאי. "נשק הנפט" של הערבים אינו יכול להיות מופעל נגד ישראל ובעלות-בריתה, אך ייתכן שמחירי הנפט הידרדרו לרמה נמוכה המסכנת יציבות כלכלית ופיננסית של מדינות רבות, ומגזרי כלכלה ותעשייה מרכזיים. תוך כך, האיום על יציבותה של ערב הסעודית והעמקת העוני והסגנון הכלכלית במזרח התיכון הן נגזרות בעייתיות של ירידת מחירי הנפט. מבחינת ישראל, הפקת הגז הישראלי בים התיכון תורמת לחיזוק מעמדה האסטרטגי ולעצמאותה האנרגטית. עם זאת, התברר כי היכולת של ישראל להשתמש ביצוא גז למדינות במזרח התיכון כמכשיר לקידום מטרותיה האסטרטגיות אינה מובנת מאליה, הן בשל אילוצים פנימיים בישראל והן משום ששוק הגז העולמי רווי.

אבחנה עשירית – האיום על ישראל הופך מגוון יותר ורב-ממדי

אם בעבר היה האיום צבאי ברובו ומקורו בצבא קונוונציונלי יריב, כיום האיום הוא היברידי, ובמרכזו שילוב של טרור רב-ממדי עם לוחמת גרילה, המשתמשת בכלים

של צבאות סדירים. בנוסף ישנם "איומים רכים" של סייבר, לוחמת תקשורת ולוחמה משפטית, שמטרתם דה-לגיטימציה וחרמות נגד מדינת ישראל. בנוסף לאיומים חדשים אלה, חשוב להבין כי האיומים הצבאיים הקלאסיים לא נעלמו, וארגוני הטרור ההיברידיים וכן איראן מצטיידים בנשק מתקדם מדויק וארוך-טווח – קרקעי, אווירי וימי – אשר יכול להיות מופעל בתרחישים שונים נגד ישראל. צה"ל נדרש להיערך להתמודדות ולמתן מענה לאיומים מורכבים ומשולבים אלה.

אבחנה אחת-עשרה – גורם כוח וידע חדש – הרשתות החברתיות

פייסבוק, טוויטר, יוטיוב ווטסאפ ורשתות חברתיות נוספות הפכו לקהילה הגדולה ביותר במזרח התיכון. כיום משתמשים ברשתות החברתיות למעלה מתשעים מיליון ערבים – כ-35 אחוזים מאוכלוסיית המזרח התיכון הערבית. משתמשי הרשת פועלים ללא הפסקה 24 שעות ביממה, שבעה ימים בשבוע. בעולם שבו ידע הוא כוח שברו הרשתות החברתיות את מונופול הידע, והפכו לפלטפורמה האינפורמטיבית הגדולה ביותר בעולם כאשר הנגישו ידע זה לכל דכפין, ובחינם. ארכיטקטורת הרשת והיכולת לפתוח עמודים חדשים תורמות לחוסר היכולת של האליטה השלטונית, האינטלקטואלית והביטחונית לשלוט על התכנים ועל הידע שהציבור נחשף אליהם. יתר על כן, הרשתות החברתיות הן הפלטפורמה הדמוקרטית והשוויונית היחידה במזרח התיכון, אשר באמצעותן ניתן לראות ולשמוע את רצונותיהם ושאיפותיהם של צעירים, נשים ומיעוטים, המהווים את רוב אוכלוסיית המזרח התיכון. למרות שקבוצה זו מהווה את רוב הציבור, קולה אינה נשמע ואין לה ייצוגיות פוליטית מחוץ לפלטפורמות אלו. הרשתות הן המקום היחידי שבו אין גבולות גיאוגרפיים, ואי לכך לא ניתן עוד לצנזר או לקבור רעיונות. המלחמה ב'מדינה האסלאמית', המבצע בעזה ואף גל הטרור האחרון של הדקירות והדריסות מצביעים על כך שניתן כיום לחסל טרוריסטים ולהרוס תשתיות מדינתיות, אך איש לא הצליח עד כה "להרוג" את האינטרנט ואת הרשתות החברתיות, ועל כן גם מצור, חומה או גדר אינם יכולים לעצור את זרם הרעיונות המתפשטים באופן ויראלי מחוץ לגבולות הסגורים. הרשת ניצחה את הרדיו ואת המסגדים ביכולתה להניע אנשים וקבוצות לידי פעולה והתאגדות. היא הכלי האולטימטיבי להנחלת דעות, השקפות ורעיונות (אינדוקטרינציה) בקרב קהלים גדולים, ומהווה כיום מנוף ההשפעה הגדול ביותר לעיצוב דעת קהל במזרח התיכון ומחוץ לו.

אבחנה אחרונה – ישראל חזקה מבחינה צבאית, יש ירידה באיום הצבאי הישיר עליה והיא מצליחה להימנע מעימותים וממלחמות רחבות-היקף

למרות מלחמות האזרחים בסמוך לגבולות ישראל, אי-היציבות האזורית, התבססות ארגוני טרור סביב גבולותיה ואף עימותים בתדירות דו-שנתית בעזה, ישראל השכילה לא להיגרר למלחמה רחבת-היקף. הימנעותה מתקיפה באיראן, מדיניות אי-ההתערבות בסוריה, השלום היציב עם מצרים ועם ירדן והתדמית המרתיעה של יכולותיה הצבאיות אפשרו המשך צמיחה כלכלית ויציבות אסטרטגית. האיום הקונוונציונלי מצבאות סדירים של מדינות שכנות נעלם כמעט. ישראל נדרשת להתמקד במענה לארגונים היברידיים מדינתיים-למחצה, בעלי יכולות טרור וגרילה מתקדמות שבמרכזן השימוש ברקטות ובטילים. מנגד ממשיכה ישראל להיות הכוח הצבאי החזק ביותר במזרח התיכון, המתקדם ביותר מבחינה טכנולוגית ובעל יכולות התקפיות והגנתיות איכותיות ביותר. עם זאת, הציפיות של הציבור בישראל מצה"ל הן גבוהות ביותר, ומחייבות אותו להמשיך לחזק את הפער האיכותי מול היריבים הפוטנציאליים ביכולות הגנתיות והתקפיות במספר חזיתות, כולל העורף, ומול מגוון איומים. מהשינוי במפת האיומים עולה גם שמערכה עיקרית היא "המערכה שבין המלחמות", אשר חשיבותה עולה יחסית להתכוננות למלחמה עתידית שמאפייניה אינם ברורים.

לנוכח תובנות ואבחנות מרכזיות אלו, על ההנהגה המדינית והצבאית בישראל לגבש אסטרטגיה עדכנית לחמש השנים הבאות: בעולם העובר שינויים דרסטיים, ובאזור רווי אי-ודאויות ורצוף התפתחויות בעייתיות, יש הגיון רב במדיניות השואפת להקפיד תהליכים והחלטות עד להתבהרות התמונה הכוללת. זאת אכן הייתה מדיניות ישראל מתחילת 'האביב הערבי'. ממשלת ישראל בחרה באסטרטגיית סטטוס קוו, וראתה עצמה כ"וילה בג'ונגל" שצריכה ויכולה להתנתק מסביבתה. לאחר חמש שנים של טלטלה אזורית, אשר תוצאותיה הלא-יציבות יימשכו עוד זמן רב, ניתן לזהות את מגמות השינוי העיקריות ועל בסיסן לעצב מדיניות מקיפה, רב-ממדית ופרו-אקטיבית להתמודדות טובה יותר עם האיומים העדכניים על ישראל, ולזיהוי ומינוף הזדמנויות הנגזרות מההתפתחויות סביבנו. להלן אחת-עשרה המלצות ואמירת סיכום אחת על אסטרטגיית-העל, שנכון לישראל לאמץ:

ראשית – הנושא האיראני ירד אולי מסדר היום המידי, אך הוא מהווה איום קיומי פוטנציאלי על ישראל, והיא חייבת למנוע התחמשות של משטר קיצוני הקורא להשמדתה בנשק גרעיני. פסק הזמן הארוך שבו מוקפאת תוכנית הגרעין של איראן בטווח של שנה

מפצצה מאפשר לישראל מרחב תכנון של חמש, ואולי אף עשר שנים קדימה. לישראל צריכה להיות תוכנית בניין כוח שתאפשר לה התמודדות עם התרחישים השונים – הפרת ההסכם, ביטולו ופריצה איראנית גלויה או חשאית לפצצה. על ישראל להיערך לכך שהיא תהיה זו שתנצל טוב יותר את פסק הזמן, ותבנה יכולות מתוגברות וחדשות להתמודדות עם איראן בכל הממדים של פעילותה.

שנית – על ישראל ליזום הסכמות מקבילות עם ארצות הברית, שיאפשרו לשתי בעלות-הברית להיות מתואמות בנושא האיראני

ישראל אינה שותפה להסכם, ונכון יהיה שתגיע להבנות ולהסכמות עם ארצות הברית במספר נושאים חשובים. חשוב להסכים על תגובה משותפת להפרות הסכם הגרעין, על חיזוק הכיסוי המודיעיני מול איראן, על אופן ההתמודדות עם ההיבטים הלא-גרעיניים של הפעילות האיראנית באזור – טרור וחתרנות – על חבילת חיזוק ביטחוני לישראל ועל שמירת יתרונה האיכותי. חשוב להקים מנגנון תיאום אסטרטגי שבמסגרתו יתקיימו פגישות באופן סדיר ותדיר ודיון בהתפתחויות באיראן ובפעולותיה, ויתואמו הפעולות מולה. מנגנון כזה יאפשר להתמודד עם המשך פעולות איראניות מזיקות באזור, ולמצוא דרך להתמודד עם תוכנית הגרעין האיראנית גם כאשר יוסר חלק גדול מהגבלות, לאחר עשר עד חמש-עשרה שנים. במקביל יש לבחון אם החל תהליך של רפורמות פנימיות באיראן, ואם מסתמנים שינויים חיוביים בהתנהגותה.

שלישית – האפשרות המרכזית להחלשת איראן היא בסוריה

סוריה היא המסדרון של איראן לעולם הערבי, ודרכה היא שומרת על הקשר ומחזקת את חזבאללה ואף קבוצות פלסטיניות קיצוניות. החלשת משטר אסד וסילוקו הם אינטרס ישראלי ברור. רק כך ייפגעו קשות איראן וחזבאללה. על ישראל למצוא דרך לתמוך במהלכים שבסופם משטר אסד לא יהווה גורם דומיננטי בסוריה, תוך הימנעות מחיזוק פלגים סוניים קיצוניים ובראשם 'המדינה האסלאמית'. מבחינתה של ישראל ניתן לטפל בגורמים אלה בהדרגה – תוך בחינה מתמדת של הקדימות הנכונה. כדי להשיג מטרות אלה על ישראל לפתח כלים חדשים, יצירתיים ואקטיביים יותר, תוך שיתוף פעולה עם בעלות-בריתה המובהקות כארצות הברית ומדינות אירופה, ואף עם טורקיה וערב הסעודית, המעוניינות גם הן לסלק את איראן מסוריה ולהחליף את משטר אסד.

המלצה רביעית – על ישראל להיערך מבחינה צבאית ומדינית לאפשרות סוריה לא תחזור להיות מדינה אחת, והעימות בה יימשך שנים ארוכות

ישראל צריכה להבטיח שגורמי הציר הרדיקלי יוחלשו ככל האפשר בסוריה העתידית, ויורחקו ככל הניתן מרמת הגולן. אם סוריה תחולק, הגורמים הסוריים שישראל יכולה לשתף עימם פעולה הם הארגונים הסוניים המתונים ומדינות התומכות בהם כגון ערב הסעודית ומדינות נוספות במפרץ, ירדן וטורקיה. על ישראל לבחון באופן מתמיד אם הסעודים והטורקים אכן תומכים בגורמים סוניים מתונים, או שהם חוזרים על שגיאות העבר של תמיכה בגורמים קיצוניים החוברים מאוחר יותר ל'מדינה האסלאמית' או לאל-קאעדה. בכל מקרה, יש לבחון ולנסות לעצב את המתווה הביטחוני העדכני ברמת הגולן – אם כהמשך להסכם הפרדת הכוחות הקיים, או על פי כללי פעולה והרתעה שונים מול הגורמים שיתמקמו בגולן הסורי.

המלצה חמישית – על ישראל להיערך לעימות צבאי מקיף עם חזבאללה

כאמור, איום הגרעין האיראני הוקפא למספר שנים, הצבאות הסדירים שבגבולותינו הם במדינות שלום, או כאלה שנשחקו במלחמת אזרחים ארוכה. האיום הצבאי העיקרי על ישראל בעת זו הוא חזבאללה. הארגון ממשיך להתעצם בנשק התקפי והגנתי מתוצרת רוסיה, איראן וסוריה. טווחי הרקטות והטילים שברשות הארגון מכסים את כל רחבי ישראל. הדיוק והקטלניות שלהם עולים, וחזבאללה אף מפתח יכולת התקפית שבמסגרתה הוא מתכנן להשתלט על שטחים בישראל. על ישראל לוודא שיש לה מענה התקפי והגנתי, הרתעתי והכרעתי מול חזבאללה. עליה להתייחס לחזבאללה וללבנון כאל ישות מדינית אחת התוקפת את ישראל, ולפגוע במטרות תשתית לאומית בלבנון כחלק מהמערכה הכוללת.

המלצה שישית – על ישראל לעבור למהלכים יזומים ועצמאיים בזירה הפלסטינית

נכון יהיה ליזום מהלך כולל שיקדם את ישראל למתווה הפתרון הרצוי לה. לישראל ארבעה מסלולים אפשריים ויש לנסות כל אחד מהם במקביל או באופן מדורג, אם המהלך הקודם לא צלח: משא ומתן ישיר עם הפלסטינים בשאיפה להסדר קבע, הסדר אזורי בשיתוף פעולה עם מדינות ערב המתונות, סדרה של הסדרי ביניים תוך התקדמות בנושאים שניתן ליישם. אם לא יצלחו כל אלה, על ישראל לנקוט צעדים עצמאיים שיביאו לעיצוב פרו-אקטיבי של גבולות המדינה העתידיים. בתוכנית יש לכלול מתווה ביטחוני מתאים ולדאוג לתמיכה בינלאומית, שתושג לאחר שישראל

תציג עמדות מתונות באשר למתכונת 'פתרון שתי המדינות' בערוצים הדו-צדדיים והרב-צדדיים. כל אלה מהווים תנאי הכרחי למהלך עצמאי מוצלח.

המלצה שביעית – הכנת צה"ל לעימות נוסף עם עזה – על פי לקחי 'צוק איתן'

ישראל אינה יכולה להרשות לעצמה עימות נוסף שיימשך חמישים יום, שייגמר בתיקו אסטרטגי מול החלש באויביה. ישראל, שלא סיימה את העימות האחרון עם מענה שימנע את התעצמות חמאס, חייבת שיהיו ברשותה כלים אופרטיביים לסיים עימות עם הארגון במהירות רבה יותר ובתוצאות טובות יותר מבעבר, ובעיקר – יש למצוא מענה ישראלי להתעצמות צבאית של חמאס לאחר הסבב, שתוביל לעימות נוסף בעתיד הקרוב. במקביל נחוצות פעולות לא-צבאיות למניעת עימות, או לכל הפחות לדחיתו. יש לעשות זאת על ידי תרומה ישראלית לבניית מציאות כלכלית-מדינית טובה יותר בעזה, שתקשה על חמאס לשבור את הפסקת האש.

המלצה שמינית – היערכות למאבקים, לעימותים וללחימה בממדים לא-קינטיים

הסייבר, לחימת המשפט, מאבק המוחות והדעות ברשתות החברתיות ומול BDS מחייבים היערכות חדשה להפעלת הכוח – "כוח רך". זהו ממד כוח שהשפעתו במאה העשרים ואחת חיונית וחשובה לא פחות מהפעלת כוחו הקינטי של צה"ל. פרשות דוח גולדסטון, החשש מתלונות נגד ישראלים בבית הדין הפלילי הבינלאומי בהאג, סימון מוצרים, פעילותה של תנועת BDS וההסתה ברשתות מצביעות על נקודת תורפה ברורה בביטחון הלאומי הישראלי. חשוב לנתח את המאפיינים של "שדה הקרב הרך" ולהתאים אליהם עקרונות לחימה מסורתיים, אך גם לעצב ולשכלל עקרונות חדשים הנגזרים מהיכולות מאופי הלחימה ומהממדים החדשים. נכון להגדיר מי הגופים שיפעלו מול איומים אלה, ואם נדרש – יש להקים גופים ייעודיים. חשוב לגבש אסטרטגיה מתאימה, לשנות איזונים בהקצאת משאבים ולוודא פעילות מתואמת ומשולבת של רכיבי "הכוח הרך" עם רכיבי "הכוח הקשה" המסורתי, שהצורך בו שריר וקיים.

המלצה תשיעית – העמקת הברית עם מדינות ערב הפרגמטיות

היערכות מול איומים משותפים פותחת פתח לשיתוף פעולה בין מדינת ישראל לבין מדינות ערביות. זהות האינטרסים מהווה בסיס חסר-תקדים לפיתוח מערכות יחסים הדוקות עם הגוש הסוני, אשר ישרתו את ישראל הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך. היכולת להיערך יחדיו מול איום של חתרנות איראנית, חתירה לפצצה גרעינית ולהגמוניה

אזורית וכן סיוע ישראלי למאבק ב'מדינה האסלאמית' – חשובים לשני הצדדים. עם זאת, בניית קשרים אלה מותנית בהתקדמות בזירה הפלסטינית.

המלצה עשירית – שיפור היחסים של ישראל עם בעלות-בריתה ובראשן ארצות הברית ומדינות אירופה

צעדים ישראליים פשוטים יחסית יכולים לשנות את האווירה מול מדינות המערב. הקפאת התנחלויות מבודדות הנמצאות מחוץ לגושי יישובים, צעדים לעידוד הכלכלה הפלסטינית ובעיקר מהלך מדיני כמתואר לעיל – כל אלה יכולים ליצור שינוי דרמטי ביחסים בין ישראל לבין בעלות-בריתה. כאשר העולם משוכנע שישראל רצינית וכנה בגישה לתהליך השלום ול'פתרון שתי המדינות', יש לכך דיוידנדים מדיניים וכלכליים.

לבסוף – חידוש וביסוס העליונות המוסרית של מדינת ישראל

מדינת ישראל חייבת לפעול מתוך עמדה מוסרית חזקה – עמדה המושגת מפעולה המעידה על שאיפה כנה לשלום, הפסקת השליטה בעם אחר ושימור עקרונות דמוקרטיים ונאורים בניהול המדינה.

אסטרטגיית-העל

לישראל יכולת לתמרן ולמצוא הזדמנויות לקידום מעמדה המדיני, הביטחוני והאסטרטגי דווקא בגלל ההתפתחויות המסעירות במזרח התיכון של השנים האחרונות. בין נושאים אלה: פסק הזמן בסוגיית הגרעין האיראני, האיום של 'המדינה האסלאמית' וההבנה הרחבה בעולם ואף במזרח התיכון שהסוגיה הפלסטינית איננה הגורם המרכזי לתחלואי האזור, ואלה פותחים פתח לבריתות הפוטנציאליות עם גורמים פרגמטיים בעולם הערבי ומאפשרים לגבש אסטרטגיית-על מקיפה ופרו-אקטיבית. במרכזה של אסטרטגיה זו מתינות וגמישות בזירה הפלסטינית לטובת חיזוק הקשר עם מדינות ערב הסוניות הפרגמטיות, שיקום וחיזוק היחסים עם אירופה ועם ארצות הברית. תיאום ושיתוף פעולה טובים יותר עם ארצות הברית יאפשרו להיערך מול איראן, שעלולה להגיע ליכולת גרעין צבאי בטווח הזמן הארוך, ומול איומי חזבאללה ו'המדינה האסלאמית' הקיימים כבר בטווח הזמן הקצר. כאשר עוצמתה הצבאית של ישראל תשולב בתבונה מדינית ובלגיטימיות בינלאומית, שילוב זה יביא לחיזוק משמעותי של ישראל ויאפשר לה להמשיך להתמודד בהצלחה עם כל תרחישי האיום העתידיים, ואף לבסס הסדרי שלום בני-קיימא עם שכניה.